

Погляди В.О.Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини

В статті окреслено напрямки поглядів В.О.Сухомлинського на природу як один з провідних засобів загального розвитку дитини, визначено доцільний змістовий матеріал з його праць, який можуть досліджувати студенти при написанні курсових та дипломних робіт та використовувати викладачі методики викладання природознавства вищого навчального закладу в процесі теоретичної та практичної підготовки майбутніх вчителів початкової ланки освіти.

Ключові слова: уроки мислення, уроки роздуму, уроки милування природою; розумове, естетичне, гігієнічне, екологічне виховання; мозок дитини – найцінніша, найтонша, найчутливіша мисляча матерія, що є у природі.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Пізнавальний інтерес дітей формується змістом природничої освіти, методами та вміннями використання засобів, створенням позитивного психологічного клімату в оточенні дитини.

Вказується на необхідність використання поглядів В.О.Сухомлинського на природу як провідний засіб формування особистості, як джерело думки, логіки мислення, почуття краси, позитивних емоцій та ціннісного бачення оточуючого.

Формулювання цілей статті... *Мета статті:* зробити доцільний відбір змістового матеріалу з праць В.О.Сухомлинського, показати педагогічний процес розкриття різнобічного потенціалу природи в навчально-виховному процесі, акцентувати на тому, що педагогічною енциклопедією сучасного вчителя має бути спадщина поглядів В.О.Сухомлинського на природу як засіб всебічного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу... Значну увагу опрацюванню цього засобу приділяв Я.А.Коменський – виводив закони навчання і виховання, виходячи з законів природи; Ж.Ж.Руссо та інші педагоги довели, що вплив природи облагороджує людину.

Вітчизняний педагог К.Д.Ушинський свої книги для читання у початкових класах школи („Дитячий світ і хрестоматія” та „Рідне слово”) побудував, в основному, на природничому матеріалі. Він вважав, що логіка природи є найдоступнішою і найкориснішою логікою для дітей.

В.О.Сухомлинський – відомий педагог, письменник. Він залишив нам у спадок 50 монографій і книг, 625 статей, а також близько 1500 оповідань і казок. Найбільш відомою є трилогія з проблем формування особистості в загальноосвітній школі: „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина”, „Листи до сина”.

Центральною у педагогічній системі В.О.Сухомлинського є ідея всебічно розвиненої особистості. Яка ж роль природи в гармонійному розвитку особистості?

У 1951 році, як писав В.Сухомлинський у книзі „Серце віддаю дітям”, він розпочав навчання шестирічних першокласників. Сухомлинський достатньо знав дитячу психологію, так як розумів, що у звичайних умовах навчити наймолодших буде досить важко. Тому він обирає метод навчання дітей в природі. Для цього у шкільному саду було збудовано „зелений клас”; значна частина занять проводилась на лузі, біля річки, на галявині тощо. Ось як це описує педагог у своїй праці „Школа під блакитним небом”: „...– Ходімо, діти, до школи, – сказав я малюкам і попрямував до саду. Діти з подивом дивились на мене.

– Так, діти, ми йдемо до школи. Наша школа буде під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі...

Ми пішли до виноградної алеї. В тихому, оточеному деревами куточку, розрослися виноградні лози. Заплівши металевий каркас, вони утворили зелений курінь. Всередині куреня земля вкрита ніжною травицею. Тут панувала тиша, звідси із зелених сутінок, весь світ здавався зеленим. Ми розсілися на траві.

– Ось тут і починається наша школа. Звідси будемо дивитися на блакитне небо, сад, село, сонце...

Я не складав детального плану: що і якого дня говоритиму дітям, куди поведу їх. Життя нашої школи розвивалося з ідеї, яка надихала мене: дитина зі своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. Так нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, красі, що надихає серце, в прагненні робити людям добро. Я буду так вводити малюків в навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали

щось нове, щоб кожний наш урок був мандрівкою до джерела мислення і мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожний мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожний крок до пізнання облагороджував серце і гартував волю...

Життя „Школи радості” не обмежувалося строгим регламентом. Не було встановлено, скільки часу повинні перебувати діти під блакитним небом. Найголовніше, щоб їм не набридло, щоб у дитячі серця не проникло тоскне чекання того моменту, коли вчитель скаже: „Час додому” [1].

У всебічному розвитку особистості першорядного значення він надавав розумовому вихованню. Ідеалом школи є те, щоб у життя не вступала жодна невихована в розумовому відношенні людина. Той, хто вийшов із стін школи, може чогось і не знати, але він має бути розумною людиною, здатною до виконання викликів сьогодення. Проілюструємо це з досвіду видатного педагога.

„...Тут, серед природи, особливо чіткою, яскравою була думка: ми, вчителі, маємо справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є у природі, – з мозком дитини. Коли думаєш про дитячий мозок, уявляєш ніжну квітку троянди, на якій тремтить крапля роси. Яка обережність і ніжність потрібні для того, щоб, зірвавши квітку, не зронити краплю. Ось така обережність потрібна нам щохвилини: адже ми торкаємося найтоншого і найніжнішого в природі – мислячої матерії організму, що росте...

Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і, насамперед, серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на „обробку” інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель...

Ось чому треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили серед природи – це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. Ось чому кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму...

Серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися, відчутти...

Розповіді вихователя, що ділить з дітьми всі радощі й прикраси, – обов'язкова умова повноцінного розумового розвитку дитини, її багатого духовного життя. Розповіді повинні бути яскравими, образними і короткими. Не можна нагромаджувати безліч фактів, давати дітям масу вражень – сприймання розповідей притупляється, і дитину вже нічим не зацікавиш” [1].

А ось уривок з іншого твору – „Наш куточок мрії”: „...Перші уроки мислення повинні бути не в класі, не перед класною дошкою, а серед природи. Справжня думка завжди пронизана трепетним почуттям: якщо тільки дитина відчула аромат слова, її серце охоплює натхнення. Йдіть у поле, в парк, пийте з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми, які люблять знання, поетами” [2].

В умовах суспільства, що не було зацікавлене в індивідуальному розвитку особистості, Сухомлинський по новому використовує природу як широкий засіб загального розвитку дитини. Головним завданням таких уроків серед природи був розвиток у дітей здатності до кольорового та просторового відчуттів. Подібні спостереження він вважав лише початком навчання. За переконанням вченого, саме в естетичному сприйнятті дитиною природи і виявляється потреба у вираженні своїх почуттів у вигляді малюнків, казок, фантазій на тему природи.

Спілкування з природою, на думку В.О.Сухомлинського допомагає дітям зрозуміти велич людської праці, формує переконання: саме завдяки їх створено добробут, який їх оточує.

Природа формує у дітей сферу краси. Краса природи загострює сприймання, пробуджує творчу думку. Без вражень від тиші полів і лук, шелесту дібров, пісень жайворонка у голубому небі, шепоту колосся пшениці, дзиччання джмелів і бджіл неможливе сприймання музичного твору, бо все це є тим фоном, на якому людина може зрозуміти, відчутти красу музики, те джерело, з якого вона черпає натхнення.

Яскравим колоритом вплітається у всебічний розвиток особистості естетичний розвиток дітей. При цьому вчений прагнув, щоб діти у буденному, звичайному знаходили найяскравіші, найнеповторніші кольори і відтінки природи, людських взаємин, і на цій основі переживали глибокі позитивні емоції, що є основою правильного сприйняття оточуючого світу.

Послухаємо думку видатного педагога: „Дитяча пам'ять саме тому гостра і чіпка, що в неї вливається чистий струмок яскравих образів, картин, сприймань, уявлень.. Я прагнув, щоб в роки дитинства навколишній світ, природа постійно жили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою...

Не можна перебільшувати ролі природи в розумовому вихованні... Природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки.

Я подумав усе, що має стати джерелом думки моїх вихованців, визначив, що день за днем протягом 4 років спостерігатимуть діти. Так було створено 300 сторінок „Книги природи”. Це – 300 спостережень, 300 яскравих картин, що закарбувалися в свідомості дітей. Двічі на тиждень ми йшли в природу – вчилися думати. Це були уроки мислення...

Ось перша сторінка „Книги природи”, називається вона „Живе і неживе”. Я вчив своїх вихованців спостерігати конкретні явища природи, шукати причинно-наслідкові зв’язки. Завдяки тісному зв’язку мислення з конкретними образами діти набували навички поступового оперування абстрактними поняттями.

Запитання, що виникають під час читання „Книги природи”, – це початок стрімкого злету думки до тієї вершини знань, з якої за кілька років відкриється складність таємниць життя. Однією з рис розумового виховання моїх вихованців у роки отрочества і юності було вміння бачити предмети і явища у взаємозв’язку. Все, що не ясно, незрозуміло, вони прагнули знайти у книжках. Книжка стала для них джерелом знань і духовною потребою” [3].

Центральним у всебічному розвитку особистості, на думку вченого, є трудове виховання. Педагог вважав за необхідне в період дитинства і отрочества широко залучати учнів до різноманітних видів продуктивної праці. Що і реалізував в „Школі радості”, де з першого дня виховання діти залучались до посиленої праці в шкільному саду, на навчально-дослідній ділянці. Взимку діти працювали в теплиці.

„Ми бачили важливе виховне завдання в тому, щоб дітей оточував не тільки світ природи, а й світ праці, творчості, будівництва. Краса людини найяскравіше розкривається у праці...” [3].

Важливою формою організації праці в школі, що забезпечувала активне пізнання природи учнями, був комітет захисту природи.

„...Турбота про живе і прекрасне поступово ввійшла в життя дітей. Пізньої осені 1951 р., коли з дерев осипалося листя, ми пішли в ліс, викопали маленьку липку, принесли її на шкільну садибу, посадили... Діти раділи...” [3].

„...Навесні, перед закінченням 1-го класу, ми почали створювати Куточок краси... Кожний клас почав створювати свій Куток краси, прагнучи зробити його не схожим на інші...”

Праця в ім’я творення краси облагороджує юне серце, запобігає байдужості. Створюючи красу землі, діти стають кращими, чистішими, красивішими” [3].

Важливе місце у всебічному розвитку особистості учня має турбота про його здоров’я, фізичний розвиток. У Павлівській школі чітко практикувався здоровий спосіб життя. Вчений на практиці знайомив дітей з різноманітними формами загартовування.

„...Я переконав батьків у тому, що чим більше вони оберігатимуть малюків від простуди, тим слабшими будуть діти. Всі погодились з моїм настійним проханням посилати дітей у жаркі дні до школи босоніж... Еліксиром здоров’я є повітря, насичене фітонцидами злакових рослин, а також лугових трав. Я часто водив дітей у поле, на луг – нехай дихають свіжим повітрям, що настоялось на ароматі хлібних рослин.

Весною в усіх дітей слабшає здоров’я. І тому якомога більше процесів мислення має відбуватися на природі а не в класі” [3].

„...Наступного дня ми розташувалися на галявині шкільної садиби. Я запропонував дітям: „Подивіться навколо. Що ви бачите гарного, що вам найбільше подобається, те й малюйте... Настала тиша. Діти малювали із захопленням” [3].

За словами В.О.Сухомлинського, особливе місце в естетичному розвитку учнів займає музика. „Як гімнастика випрямлює тіло, так музика випрямлює душу дитини...”.

„...Я вбачав одне з важливих завдань виховання дітей в тому, щоб сприймання музичних творів чергувалося із сприйманням того тла, на якому людина могла зрозуміти, відчутти красу музики – тиші полів і лук, шелестіння діброви, пісні жайворонка в блакитному небі, шепотіння стиглих колосків пшениці, дзижчання бджіл і джмелів. Усе це і є музика природи, те джерело, з якого людина черпає натхнення, створюючи музичну мелодію” [3].

Серед шляхів і засобів формування всебічно розвиненої особистості у школі педагог теж вирізняв: навчання, працю, слово, традиції, експериментування, багате духовне життя вихованців. За словами вченого, школа стає колискою народу, якщо в ній панують культ Матері, Батьківщини, Людини, культ Рідного слова, а все це разом і є природа оточуючого світу і природа людини.

Висновки... Реалізація потенціалу педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у процесі здобуття природничо-педагогічної освіти студентами ВНЗ – майбутніми вчителями – забезпечить ефективність психолого-педагогічних підходів використання природи як вагомого засобу формування особистості дитини, а згодом і вчителя, бо будь-який дорослий виконує функцію вчителя і вихователя.

Ми бачимо невмирущість і актуальність методики проведення різнопланових занять в природі, розроблених В.О. Сухомлинським.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 1.– К. : Радянська школа, 1976.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1976.

Анотація
Л.Г.Пыльпчук

Взгляды В.А.Сухомлинского на природу как средство всестороннего развития ребенка

В статье очерчены направления взглядов В.А.Сухомлинского на природу как один из ведущих средств общего развития ребенка, определен целесообразный содержательный материал из его трудов, который могут исследовать студенты при написании курсовых и дипломных работ а также использовать преподаватели методики преподавания природоведения в ВУЗе в процессе теоретической и практической подготовки будущих учителей начального звена образования.

Ключевые слова: уроки мышления, уроки размышления, уроки любования природой; умственное, эстетическое, гигиеническое, экологическое воспитание; мозг ребенка – самая ценная, самая тонкая, чувствительная мыслящая материя, что есть в природе.

Summary
L.H.Pylypchuk

V.O.Sukhomlyns'kyi's Views to the Nature as a Means of Comprehensive Development of a Child

The directions of V.O. Sukhomlyns'kyi's views to the nature as one of the leading means of general development of a child are outlined in the article, reasonable substantive material from his works, which can be studied by students when writing their course and diploma projects, and by teachers of methods of teaching of natural history in higher educational institutions in the process of theoretical and practical preparation of the future teachers of primary classes.

Key words: lessons of thinking, lessons of speculation, lessons of nature admiring; intellectual, aesthetic, hygiene, ecological education; child's brains – is the most valuable, subtle, sensitive thinking substance existing in nature.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 37:94 (477)

Л.В.ПИРОЖЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Київ)

Проблеми змісту освіти у спадщині В.О.Сухомлинського

У статті аналізуються погляди видатного українського педагога Василя Сухомлинського на проблему відбору, структурування та реалізації змісту загальної середньої освіти у теорії та практиці початкової і середньої школи у 60-70-х рр. ХХ століття.

Ключові слова: загальна середня освіта, зміст навчання, навчальні плани, навчальні програми, підручники.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Докорінні зміни, які переживає сьогоднішній шкільна освіта в Україні, потребують відповіді на питання якою має бути структура сучасного змісту освіти, якими є методологічні основи її конструювання та розвитку, які предмети повинні вивчатись у школі та якими є критерії відбору матеріалу для кожного з них, який обсяг та порядок викладення змісту освіти у навчальних стандартах і програмах забезпечить його оптимальне засвоєння учнями тощо. Відповіді на ці питання тобто наукова розробка сучасного змісту освіти, підходів до його відбору, структурування та побудови можливі лише за умов вивчення генези теорії і практики розвитку освітнього змісту у минулому та його переосмислення з позицій сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій... Історичний досвід розбудови та практичної реалізації змісту загальної середньої освіти завжди був у полі зору науковців. Питання відбору та дидактичного оформлення змісту освіти в історії дидактики відображено в дослідженнях А. Алексюка, Р.Вендровської, С.Гончаренка, В.Вихруц, Т.Завгородньої, Б.Єсіпова, В.Краєвського, І.Лернера,